

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

БАЛКАНСКАТА ПОЛИТИКА НА „ОТЕЛ ЛАМБЕР“ И УСТАНОВЯВАНЕТО НА ИЗТОЧНАТА АГЕНЦИЯ В ЦАРИГРАД (1831 – 1842)

Александър Златанов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда идейното развитие и еволюцията на балканската концепция на княз Адам Чарториски и „Отел Ламбер“ – един от полските политически лагери в емиграция, основаващ се на консервативно-монархическите идеи. Геополитическите размествания в Европа в края на 30-те години на XIX в. налагат преформатиране на политическите разбирания на Чарториски и неговия емигрантски лагер. Като кулминация на това се явява основаването на постоянна Източна агенция на „Отел Ламбер“ в османската столица, оглавена от полския агент Михаил Чайковски. И неслучайно – Втората египетска криза затвърждава Изтока като фокална геополитическа точка.

Ключови думи: „Отел Ламбер“; Адам Чарториски; Михаил Чайковски; Източна криза; полски агенти; Османска империя; Източна агенция

Неуспешното полско Ноемврийско въстание против руската власт от 1830 – 1831 г. ще окаже огромно влияние върху полското общество и ще остави дълбока следа в националното самосъзнание. Ярки проявления на този факт ще отекват дълго в полската преса, литература и народно творчество. Неуспешното въстание ще създаде много силна и витална полска политическа емиграция, която ще бъде изключително активна в следващите години. В основата си това са заможни дворяни, генерали, офицери, политически дейци, учени, писатели, журналисти и членове на бившите въстанически власти. Тъкмо заради интелектуалния и идейния си потенциал, въпреки неголемия си брой от няколко хиляди души, концентрирани след 1831 г. основно във Франция, тази емиграция ще бъде наречена „Велика емиграция“ (Wielka Emigracja).

През 1832 г. числеността на полската политическа емиграция във Франция вследствие на потушеното въстание възлиза на около 5000 – 5500 души, като до края на 30-те години на XIX век няма да надхвърли тези граници (Kalembka, 1971: 56 – 58; Falkowski, 1908: 133 – 134; Grosul, 1970: 24 – 25). За сведение, останалата част от Великата емиграция се концентрира последо-

вателно във Великобритания (Marchlewicz, 2008) – ок. 700 – 800 души, Испания (Wróblewska, 1978) – ок. 400 души, САЩ (Stasik, 1973) – ок. 400, Белгия (Goddeeris, 2013) – ок. 150 – 200 души, Швейцария – ок. 50 души, както и няколко малки групи в Скандинавия, Алжир и в Османската империя. След като $\frac{3}{4}$ от поляците се озовават във Франция, и в частност в Париж, те се превръщат в център на Великата емиграция.

Тук е извънредно важно да се подчертае, че когато се разглежда Великата емиграция, тя никога не бива да се възприема като еднородна – в политически, идеен, програмен или дори икономически аспект. Тъкмо обратното е вярно. Образованите различни политико-идеологически течения и борби измежду водещите лагери по време на въстанието в една или друга степен логично се пренасят и в самата емиграция. Това се обуславя основно от различните обществени прослойки, от които произлиза всяка една от тях. По този начин се образуват няколко различни политически лагера или течения в полската емиграция. Основните от тях са следните.

1. Полски национален комитет, ПНК (Komitet Narodowy Polski). Основан на 5 декември 1831 г. в Париж под ръководството на полския политик, историк и професор Йоахим Лелевел¹⁾. Политически комитетът е част от лявото демократическо крило в полската емиграция, с преобладаващи републикански разбирания, а членовете му стават известни като „Лелевелци“. Просъществува едва до декември 1832 г., когато е ликвидиран от френските власти след руски натиск, а Лелевел е принуден да емигрира в Брюксел отново по настояване на Петербург. Там той осъществява връзки с карбонарите, а през 1834 – 1836 г. ръководи революционната организация „Млада Полша“, която през 1838 г. се разпуска, а част от членовете се вливат предимно в Полското демократично дружество. В периода 1837 – 1846 г. Лелевел основава и ръководи организацията „Единение на полската емиграция“, която цели да обедини цялата емиграция. Към нея се присъединяват част от по-радикалните членове на ПДД.

2. Полско демократично дружество, ПДД (Towarzystwo Demokratyczne Polskie). Основано на 17 март 1832 г. в Париж след откъсването на част от Полския национален комитет, които имат крайно леви разбирания, под ръководството на Тадеуш Кренповиецки²⁾ и Александър Пуласки³⁾, поради сериозни идейни и политически различия с Лелевел. Една от най-важните и силни организации сред Великата емиграция. Върховният орган на ПДД след 1836 г., състоящ се от петима демократично избираеми членове, се нарича *Централизация*. Политически дружеството следва силни леви демократични идеи, които включват пълномащабна и дълбока социална реформа в бъдеща свободна Полша, както и премахване на крепостничеството и разпределение на земите между селяните за сметка на богатите дворяни и едрите земевладелци. Просъществува до 1862 г.

3. „Отел Ламбер“ (Hôtel Lambert). Най-известният лагер, представляващ дясното консервативно-монархическо течение измежду Великата емиграция. Основан през 1833 г. в Париж под ръководството на княз Адам Йежи Чарториски (1770 – 1861). Темелите на „Отел Ламбер“⁴⁾ лежат върху монархизма и решенията от Третомайската конституция⁵⁾ – т.е. шляхтата и едрите земевладелци се смятат за висша класа спрямо селяните и гражданите и имат водеща роля в локалното и държавното управление на страната. „Отел Ламбер“ е най-влиятелната, известна и състоятелна полска емигрантска организация, опираща се закономерно на заможните кръгове, дворянството и най-вече на покровителството на Франция и Великобритания. Разгръща широкомащабна дейност из Европа, Азия и Близкия изток. Просъществува до 1870 г.

Разбира се, всички политически лагери от Великата емиграция, макар и враждуващи помежду си, се стремят към своята *ultima finis* – възстановяването на полската национална държава в границите от 1772 г. Всеки от тях обаче има различна социално-икономическа и политическа представа как да се случи това и каква да бъде бъдещата нова Жечпосполита. Докато Полското демократично дружество успява да запази в голяма степен своята самостоятелност и независимост през годините, заедно със силните си връзки и поддръжка сред обикновените поляци и революционни групи в Конгресна Полша, то „Отел Ламбер“ няма истинска политическа и икономическа самостоятелност, тъй като се поддържа финансово и политически основно от Франция и Великобритания. Но за сметка на това успява да разгърне широка политическа дейност извън пределите на Франция. Именно поради това дейността на консервативно-монархическия лагер на Адам Чарториски е най-изследван и популярен в историческата наука. А често и грешно наричан „полско правителство в изгнание“, вменявайки се, че действа от името на цялата полска емиграция или пък, че е единствената полска политическа организация – и двете напълно погрешни.

Тук са нужни няколко важни уточнения. Всяка политическа емиграция, в това число и полската, поради своя задграничен характер не може да се оприе изцяло върху обществени институции и административни структури. Това означава, че кадровият ѝ състав, и особено нейните водачи имат ключова роля в разгръщането на своя емигрантска политика, идеи и концепция. Дори нещо повече – самото съществуване на всяка политика зад граница от дадена компактна група или ядро, особено и в международен контекст, *par excellence* зависи от възможностите, личните контакти и влиянието на най-важните представители или водачи на тази емиграция. Затова не е изненадващо, че „Отел Ламбер“, която се превръща в най-влиятелното полско течение сред Великата емиграция в международно отношение, се групира около личността на Адам Чарториски и неговите сътрудници. Това е една от предпоставките за влиянието на „Отел Ламбер“. Друга важна предпоставка е фактът, че през

XIX в. „висшата политика“ (дипломатията и външните работи) са все още територия, запазена основно за аристокрацията. Като висш полски благородник и опитен дипломат, играл ключова роля в европейските международни отношения в периода 1802 – 1806 г. като съветник и външен министър в Руската империя и 1814 – 1815 г. като участник във Виенския конгрес⁶⁾, княз Чарториски притежава отлични дипломатически контакти и известно влияние във Великобритания и Франция. Това му осигурява директен достъп до висшите кръгове и правителството, които обикновените емигранти не биха имали.

От самото начало на неговата политическа емиграция опитът на княз Чарториски го води към правилното убеждение, че полският национален въпрос може да бъде решен само в международен контекст. Това верую заляга и в дейността на „Отел Ламбер“. Също така полският княз си дава трезвата и прагматична сметка на *realpolitik*, че създаването на единна и унифицирана полска емигрантска политическа организация, която ще включва всички разнородни политически течения от Великата емиграция, ще бъде много нестабилна, пълна с компромиси и би го обрекла на пасивност (Hahn, 1992: 8). Неподкрепата на подобна унифицирана организация се оказва друга предпоставка за успешното влияние на „Отел Ламбер“. Впрочем времето показва, че този подход е правилен, след като двете течения сред Великата емиграция, които стават най-силни и влиятелни – Полското демократично дружество и „Отел Ламбер“, имат еднакви разбирания по този въпрос.

В действията на Чарториски и „Отел Ламбер“ могат да се отличат три основни направления, развивани след 1831 г.: международна дипломатия, политическа пропаганда и военна политика. Всички те са насочени към това полският въпрос да бъде актуален и на дневен ред в Европа. Въпреки че „Отел Ламбер“ няма как да бъде официално установен като задгранично правителство заради международния геополитически и правен контекст в епохата, чрез своето положение Чарториски винаги има неограничен директен достъп до министри и висши политици в Лондон и Париж. Там се развива и основната дейност на монархическия кръг първите години. Негова дясна ръка е племенникът му граф Владислав Замойски (1803 – 1868). Франция и Великобритания поддържат политически и финансово организацията, макар многото възникващи трудности при осигуряването на второто. С пропагандни цели през 1832 г. „Отел Ламбер“ създава Полското литературно дружество (*Towarzystwo Literackie w Paryżu*) в Париж и Литературната асоциация на приятелите на Полша (*The Literary Association of the Friends of Poland*) в Лондон. Двете организации имат успех и пропагандират идеите на „Отел Ламбер“, а към тях са създадени редица печатни издания. Желана целева група в двете западни общества е висшата класа, но така и не се постига никакъв съществен успех в това направление.

За разлика от първите две направления на „Отел Ламбер“, третото, в лицето на военната политика, среща непреодолими препятствия. Ультимативната

цел на Чарториски още с края на Ноемврийското въстание е проектът за основаване на един чисто *полски легион* (Legion Polonaise). Главната идея зад тази цел е създаване на готова военна част с чисто полски характер (полски команден език, униформи, знамена и пр.) в международен контекст, която трябва да материализира идеята за полско присъствие в Европа (Hahn, 1992: 13). Поради това Чарториски предприема редица постъпки в тази насока, подпомагайки или изпращайки полски войници и офицери в горещи точки на конфликти – в Белгия, Португалия, Испания, Алжир и Египет в периода 1831 – 1834 г. (Bazyłow, 1982: 268 – 273). Тези авантюри изпращат граф Замойски в Белгия (Konarska, 1971: 62 – 65), генерал Бем⁷⁾ – в Португалия (Frejlich, 1912), генерал Дембински⁸⁾ – в Египет (Benis, 1938), и т.н. Немалко полски емигранти, вероятно доброволци във френската армия, участват и в инвазията в Алжир, започнала през 1830 г.⁹⁾

Неуспехът на този военен проект се обуславя от факта, че ефективното съществуване на чисто полски легион в политическия смисъл на думата зависи от държавата приемник на същия. Тоест изгодно е да се използват временно и частично полските войници и офицери в дадена ситуация, която да обслужи „приемната“ държава, но не и да се обслужи полската национална идея в цялост. Независимо от това, идеята и опитите за *полски легион* от страна на „Отел Ламбер“ ще продължат да присъстват и в следващите години.

В периода 1834 – 1836 г. интересът към полския национален въпрос от правителствата на Франция и Великобритания отслабва значително. Краят на Египетската криза от 1831 – 1833 г. и новите геополитически реалии на Изток допълват променената обстановка. Всичко това кара Адам Чарториски, разочарован от политиката на западните империи, да преформатира политиката на „Отел Ламбер“ в друга посока. А именно – сближаване с Османската империя, която се очертава средоточие на геополитически сблъсък по Източния въпрос (Skowronek, 1976: 22 – 23). Осъзнавайки, че досегашният подход за решаване на полския въпрос по политико-дипломатически начин в международен контекст няма успех, новата политическа концепция на Чарториски и „Отел Ламбер“ включва решаването на полския национален въпрос в рамките на един голям въоръжен конфликт (голяма война) срещу Руската империя, от една страна, и Великобритания и Франция от друга (Skowronek, 1976: 30; Hahn, 1992: 18 – 19). Няма как да не се отбележи, че тази концепция следва тенденцията за антируски съюз на Изток. Причината е не само прагматизмът на княза, но и естествената зависимост на консервативно-монархическия лагер от Франция и Великобритания.

Докато „Отел Ламбер“ работи самостоятелно и независимо сред Великата емиграция, то финансовото и политическото обезпечаване на организацията е поето основно от Париж и в по-малка степен от Лондон, както беше споменато. В Лондон „приятелите на Полша“ и кръговете около Замойски и

Чарториски успяват да осигурят стабилно финансиране, макар и неголямо, докато в Париж нещата са по-сложни. Хроничното недофинансиране на полските емигранти принуждава някога гордия и високомерен княз и политик да виси из кабинетите на френските министерства, молейки за благоволението на третостепенни лица. Освен икономическите въпроси, от които без преувеличение зависи самото им съществуване, Чарториски добре си дава сметка, че трябва безусловно да се съобразява с политическата програма на управляващите кръгове в Париж (Damyanov, 1977: 116). Князът непрекъснато убеждава френските власти, че полските емигранти могат да служат най-добре на френските интереси. В поверителна нота от 7 юли 1836 г. до френското външно министерство Чарториски споделя, че силната полска емиграция още сега може да се превърне в активен инструмент на френската политика. Също така предлага общи действия срещу Руската империя на Изток под формата на тайни мисии с опитни полски офицери, които да бъдат назначени в османската армия или на други служби, но финансирани от Франция (Damyanov, 1977: 117 – 118).

Така след 1836 г. „Отел Ламбер“ започва да приготвя първите проекти за военnodипломатически акции на Изток и да пропагандира защита на целостта на империята на султана. Връзките между „Отел Ламбер“ и Османската империя се задълбочават чрез османските посланици и представители в Париж и Лондон – Мехмед Намък паша (1804 – 1892), Мустафа Решид паша (1800 – 1858), Мехмед Али паша (1815 – 1871) и др. Впрочем всичките ключови фигури в танзиматските реформи. В полската историография началото на дейността на „Отел Ламбер“ на Изток в края на 30-те години се разглежда преобладаващо романтично като самостоятелна субектна политика. Както видяхме, това е далеч от истината. Действията на Чарториски и агентите му на Изток са внимателно координирани с геополитическите цели на Париж и частично с тези на Лондон. Сътрудниците на княза поддържат тесни връзки с шпионската секция към френското министерство на външните работи. Всеки полски агент, изпратен към Ориента, притежава френски паспорт и френско покровителство (Handelsman, 1948: 5 – 11). По този начин, интегрирани в геополитиката на Франция и Великобритания, за Адам Чарториски и „Отел Ламбер“ остава твърде тясна „пътека“ за разгръщане на самостоятелна чисто полска политика.

Периодът между 1836 – 1841 г. се явява формиращ за балканските политики на Чарториски и неговата емигрантска политическа организация. Като част от целенасочените усилия по посока на Ориента, трябва да се отбележат няколко първоначални мисии на „Отел Ламбер“.

На първо място това е военната мисия на генерал Войчех Хжановски (1793 – 1861).¹⁰⁾ Опитният генерал е изпратен през 1836 г. в Истанбул, с подкрепата на Лондон, в качеството си на британски офицер и съветник по

въпросите за модернизирането на османската армия, които тогава са силно подкрепяни от британското правителство, лорд Палмерстон (1784 – 1865) и в това число от самия Чарториски. Дейността на Хжановски има две страни – освен съветник и военен, изпълняващ задачи за Лондон, той е и агент на княз Чарториски (Graniewski, 1968: 135 – 136). Мисията на генерала не се оказва особено успешна и след настойчивите протести на А. Бутенев (1787 – 1866) и Русия той е отзован от Истанбул през 1839 г. заедно с други полски офицери на османска служба (Damyanov, 1977: 119).

На второ място е мисията на „Отел Ламбер“ и техният агент Януш Воронич (1805 – 1874) от 1838 г., известен във Франция с псевдонима Вернер. Воронич е изпратен в дунавските княжества Влашко и Молдова, стремейки се да задълбочи антируската дейност в Османската империя. Целта на „Отел Ламбер“ и Воронич е активно да се подкрепят опозиционните антируски сили в двете княжества чрез поддръжка на революционното движение на полковник Йон Къмпиниану (1798 – 1863) (Berry, 1974: 108 – 132). Въпреки подкрепата на Феликс Колсон – секретар на френския консул в Букурещ (Handelsman, 1933: 8 – 12), инициативата претърпява пълен крах поради слабата подкрепа от правителствата на Франция и Великобритания, избухналата Втора египетска криза през 1839 г., но и действията на руската дипломация, която внимателно следи и реагира на антируските акции на Балканите.

Изходът от Втората египетска криза от 1839 – 1841 г. и нейният завършек с колективните Лондонски конвенции¹¹⁾ от юли 1840 г. и 1841 г. създават нова геополитическа конфигурация на Изток. Руската империя успява да противопостави и раздели Франция и Великобритания в източната им политика, но за това плаща с отказ от изгодния за нея Ункяр-Искелесийски договор¹²⁾ от 1833 г. Това води до приближаване на политиката на Великобритания към Руската империя и почти изхвърлянето на Франция от Леванта, което е най-изгодно за Лондон. Новите реалии водят до две съществени размествания в политиката на „Отел Ламбер“. Първо, въпреки добрите контакти във Великобритания и съвпадението на политиките на лагера на Чарториски и Лондон за интегритет на Османската империя „Отел Ламбер“ естествено се преориентира към още по-тясно сътрудничество с Франция на Балканите. Второ, вследствие на геополитически размествания фокусът на „Отел Ламбер“ изцяло се обръща към балканските провинции на падишаха за активни френско-полски антируски акции на Изток (Berry, 1974: 80 – 81; 98 – 100).

На този фон полският емигрант, шляхтич и литературен деец Михаил „Чайка“ Чайковски (1804 – 1886) задълбочава сътрудничеството си с княз Чарториски и „Отел Ламбер“ в Париж след 1838 г. Неговата популярност нараства неимоверно с публикуването на романите „Казашки повести“ (Czajkowski, 1837) през 1837 г., „Вернихора“ (Czajkowski, 1838) през 1838 г. и „Кърджали“ (Czajkowski, 1839) през 1839 г.¹³⁾ Последният е посветен на сестрата на Адам

Чарториски – Мария Чарториска-Вюртембергска (1768 – 1854), и застъпва славяно-балканската тематика. Макар произведенията му да не блестят с особени литературни качества, популярността на Чайка като писател се дължи на това, че той успява да улови модните течения по това време и да ги вплете в своите книги. Със задълбочаването на идеолого-политическата връзка на Чайка с Чарториски, нарастването на популярността му и близките контакти с политици и дипломати във френските среди той излиза на преден план сред сътрудниците на „Отел Ламбер“.

По този начин Чарториски изпраща Чайка на дипломатическа мисия в Рим през април 1840 г., като част от зараждащата се нова политическа линия на „Отел Ламбер“, свързана с католицизма. Тази нова линия включва в себе си не само силния и отдаден католицизъм, изповядван от полския княз, но най-вече осигуряването на подкрепа от страна на Ватикана за полските политически акции и дейности. Мисията на Чайковски в Рим цели именно да повдигне имиджа на поляците, да стесни духовните връзки и да промени проруската политика на Ватикана по полския въпрос (Wszolek, 1970). Въпреки съдействието на католическите ордени по френско-полско направление срещата на Чайка с папа Григорий XVI (*1831, 1765 – 1846) има церемониален характер и не постига абсолютно нищо (Rawita-Gawroński, 1901: 32).¹⁴⁾ При все това, следващите няколко години католицизмът ще играе съществена роля в балканските политики на Чарториски.

Мисията на Чайковски не остава незабелязана. В края на месец април и началото на месец май 1840 г. Трето отделение на Личната канцелария на Негово императорско величество¹⁵⁾ чрез секретни дописки от руския посланик в Рим Иван Потемкин (1780 – 1849) научава за намерението на Чайковски от Рим, през Флоренция, да се отправи към Одеса и Волиния, вероятно към семейното си имение. Издава се заповед за осуетяване на тези му намерения.¹⁶⁾ Следват нови инструкции за неговото задържане и конфискуване на всички документи, които носи, и изпращането му под строга въоръжена охрана към Киевския военен губернатор.¹⁷⁾ В началото на месец юли киевските власти вече имат размножен портрет литография на Чайковски, изпратен тайно от руския посланик в Париж граф Пьотър Пален (1777 – 1864), и следят за появата му по руската граница, споделяйки информацията, че той използва чуждото английско име Франк.¹⁸⁾ През септември руските служби вече знаят, че целта на полския емигрант всъщност е да възбуди въстание в родния си край, и следят всеки чужденец с името Франк, който се намира в близост до границите. За кратко подозренията на руската тайна полиция падат върху пътуващ типограф от Брест за Москва с име Александър Фердинанд Франк, но се оказва, че това не е Чайковски.¹⁹⁾ В крайна сметка, руските служби не успяват да идентифицират Чайка по портретите, с които разполагат, но и не става ясно дали

полският агент е успял да проникне в Руската империя.²⁰ Почти сигурно отговорът е отрицателен. Всичко това подсказва, че руските служби не само са наясно и следят дейността на „Отел Ламбер“, но Чайковски за тях вече е лице от специален и оперативен „интерес“.

Точно в този период „Отел Ламбер“, с активното участие на Чайковски, се забърква със самозванеца Никола Васоевич, който претендира, че е черногорски принц, престолонаследник на несъществуващата „древна“ балканска страна „Холмия“. Аферата „Васоевич“ е по-скоро самостоятелна инициатива на Чарториски за създаване на балканска държава или държавно образувание под османски сюзеренитет, която се превръща в истински фарс и претърпява пълно фиаско, дискредитирайки в международно отношение консервативно-монархическия лагер на Чарториски.

Самозванецът Васоевич е роден в Албания, а истинското му име е Радович.²¹ Той всъщност е военен инженер, пребивавал за кратко в Османската империя като военен инструктор и британски вицеконсул за Босна, Херцеговина и Албания. Впоследствие емигрира в Париж, създава собствена легенда и генеалогия и бива представен в парижките интелектуални кръгове, където се запознава с Чарториски (Berry, 1974: 148 – 152). „Отел Ламбер“ сключва тайно споразумение със самозванец за оказване на политическа и финансова помощ в подкрепа на планове на Васоевич за нова балканска държава. Княз Чарториски трябва да даде от личните си средства немалка сума пари. Интересно е, че лично френският маршал Султ също връчва значителна сума пари, вероятно без знанието на двореца Тюйлери, за инициативата на черногорския „принц“ (Lewak, 1935: 44 – 45). В тайното споразумение се включва и клауза за основаване на католическа църква, което изисква подкрепата на Рим. Чайковски става лице за свръзка между Васоевич и Чарториски и заминава отново за Рим, докато Чарториски търси допълнително международно финансиране на инициативата. В онзи момент аферата придобива комични измерения, щом става ясно, че Васоевич е измамник и самозванец, а подкрепа не се получава нито от Рим, нито от Истанбул, нито от другите европейски държави (Berry, 1974: 153 – 156; Đurković-Jakšić, 1938: 146 – 161; Đurković-Jakšić, 1957: 28 – 63).

В допълнение, руските служби следят отблизо дейността на Васоевич и Чайковски и са наясно с цялата афера.²² След неуспеха в Рим Чайка и другият агент на Чарториски – Винсенти Равски (1816 – сл. 1881), получават инструкция да се отправят с френския параход „Скамандер“ към Малта, Сирия, Атина, с крайна дестинация Истанбул.²³ Руските посланици в Рим, Париж и Атина изпращат своевременно секретни дописки до руското външно министерство за пътуването и дейността на двамата полски агенти.²⁴ Краят на септември 1841 г. Чайка стъпва за първи път в Цариград. Там аферата „Васоевич“ окончателно приключва, а с дейността си и участието в нея „Отел Ламбер“ е

частично компрометиран пред Високата порта и Великата емиграция, като се вземат мерки за потушаване на последствията от романтичната афера на Чарториски и Чайковски.

Аферата „Васоевич“ показва не само романтизма, но и не особеното познаване на ситуацията на Балканите от страна на „Отел Ламбер“. Въпреки че всички акции на консервативно-монархическия лагер на княз Чарториски на Изток от края на 30-те години не сполучват, князът и агентите му придобиват ценен опит в изкуството на дипломацията и добра ориентация в геополитическите дебри. Не на последно място, това води вероятно и до прощаване с някои илюзии и по-прагматичен подход в политическата сфера сред лагера.

Събраният политически опит изкрystalизира окончателно след края на Втората египетска криза и „Отел Ламбер“ насочва вниманието си основно към Османската империя, където вижда най-голям шанс за успех и оказване на влияние. Това изкарва на преден план старата концепция на Адам Чарториски за голяма славянска държава или федерация²⁵⁾ от времето, когато ръководи руската външна политика (Czartoryski, 1887: 39 – 45), но сега това включва и поддържане целостта на Османската империя, т.е. в рамките на същата тази империя. Същността на тази осъвременена концепция е евентуалната бъдеща славянска федерация да се яви естествен наследник на гниещата империя на султана, която неминуемо в даден момент ще се разпадне. Разбира се, не бива да се пропуска налагането на антируска и антиавстрийска политика на Изток. Най-вече тази на общия руски „враг“ за поляците и османците, която автоматично трябва да се прехвърли във фундамента на бъдещата славянска държава (Berry, 1974: 146 – 147; Skowronek, 1976: 221 – 224; Hahn, 1973: 369 – 372). В този контекст трябвало да се реши полският национален въпрос.

По-плътното и естествено приближаване на „Отел Ламбер“ с Франция и външната политика на Франсоа Гизо (1787 – 1874) след 1841 г. изкарват нов пласт на политическо действие на Изток. Това е френската колониална идея за „цивилизване“ (mission civilisatrice), възприета от княз Чарториски, на базата на католицизма или униатството и образованието. И тук Франция се оказва единствен поддръжник на поляците в общите антируски начинания (Berry, 1985: 52 – 53; Brzozowska, 1917: 175 – 177).

Насред тази атмосфера Чайковски пристига в Цариград с френски паспорт, вероятно като представител на парижкия Институт по история, за да проучи официално историята и етнографията на славяните, които са в пределите на Османската империя. Полският агент е снабден със специални препоръчителни писма лично от Гизо.²⁶⁾ Благодарение на този факт Чайка установява почти веднага връзки с френските представители в османската столица. Това са най-вече посланикът граф Шарл-Едуар де Понтоа (1792 – 1871) и няколко месеца

по-късно заменящият го граф Франсоа-Адолф де Буркене (1799 – 1869), както и първият драгоман на френското посолство Жозеф Матюрин Кор (1805 – 1854). Разбира се, тези обстоятелства му дават възможността да се ползва с пълно френско покровителство (Skowronek, 1974: 95 – 96).

Първоначално Чайковски отсяда в скромна квартира в Цариград и се ориентира много бързо в политическата обстановка. Освен мощната френска поддръжка полякът предвидливо се сближава с консервативните кръгове в османското правителство и с политици, като Хусрев паша (1769 – 1855) и Хасан Риза паша (1809 – 1877), които следващите няколко години ще имат преобладаваща роля във Високата порта (Skowronek, 1976: 52 – 53).

Докато чака пристигането на Александър Верешчински-Корсак (? – 1843) в Истанбул, изпратен от „Отел Ламбер“, Чайковски влиза в контакт с Людвик Зверковски (1803 – 1860). Зверковски, с псевдоним Леноар, е изпратен в Истанбул с френски паспорт още в края на 30-те години от своя брат Валенти Зверковски (1788 – 1859), който е един от ръководителите на лявото крило на Полското демократично дружество. Мисията на Леноар е да проучи положението в Османската империя и да дава подробна информация за възможни акции на Изток за полските демократи. Не на последно място, целта е и да се следи дейността на „Отел Ламбер“ на Изток, за да се изпращат компрометиращи материали, които могат да помогнат в борбата на Полското демократично дружество срещу „Отел Ламбер“.²⁷⁾ Чайка успява да се сближи и да вербува Леноар за каузите на „Отел Ламбер“ и той се превръща в негово доверено лице и най-активен агент.

При пристигането си в Цариград Верешчински има поръчение да оцени безпристрастно политическата дейност и планове на Чайковски на Изток за централата в Париж. Скоро след това Михаил Чайковски поема ръководството на балканските дела на парижката централа. Точно тогава, в самия край на 1841 г., „Отел Ламбер“ създава тъй наречената „Източна агенция“ (*Agencja Wschodnią* или *Agencja Misji Polskiej na Wschodzie*) със седалище Истанбул, а Чайка става главен агент и неин ръководител (Skowronek, 1976: 53; 75).²⁸⁾ Източната агенция, с възлова резиденция Истанбул, ще работи по новото основно направление на „Отел Ламбер“ и френските геополитически интереси – славяните в Османската империя. Една от целите е създаване на независим славянски център на Балканите под османски сюзеренитет и намаляване на руското влияние върху подвластното християнско население (Berry, 1985: 52; Skowronek, 1976: 211 – 218). Проектът за създаването на постоянна полска агенция в Цариград е съгласуван детайлно от „Отел Ламбер“ с Франция и френската концепция за външна политика на Франсоа Гизо. Така, с финансовата и политическата помощ на Франция, се създава полската Източна агенция. Агенцията в същината си представлява полски агентурен център (мрежа), която трябва да се съобразява с принципите на френската външна политика на Балканите (Damyanov, 1977: 180 – 181; Grosul, 1970: 42 – 43).

В самото начало на своето пристигане в Истанбул Чайка установява тесни контакти и с католическия Орден на лазаристите²⁹) чрез техния ръководител о. Луи-Флоран Лелю и мисионера и учен Еужен Боре (1809 – 1878) (Genchev, 1979: 58 – 59; 73). Лазаристите, както и Източната агенция, се намират под френска протекция. Чрез тях и чрез католическите акции сред подвластното християнско население, които са еманация на „цивилизаторската“ мисия на Изток, те се превръщат в елемент от възприетата френска външна политика (Genchev, 1979: 71 – 73). В същността си това е начин да се проникне културно и религиозно на Балканите, за да се намали силното (православно) влияние на Руската империя сред славяните и те да бъдат откъснати от нея. Тази линия на действие предвижда и използването на „мека сила“ под формата на безплатно католическо образование на християни и издаването на книги на славянските езици. Тъй като Франция няма възможност да се ангажира пряко с всички тези дейности заради положението си и ответната реакция на Петербург, тя използва за тази цел полската Източна агенция и католическите ордени (Skowronek, 1976: 54; Genchev, 1979: 55).

В началото на 1842 г. Източната агенция вече придобива черти на почти истинско дипломатическо представителство, което не отстъпва твърде много от другите официални посолства. Ръководството включва: Михаил Чайковски – главен агент и ръководител; Александър Верешчински – управляващ агент; Людвик Зверковски – първи секретар; Винсенти Равски – началник-канцелария, и Ян Саих – драгоман.³⁰) В османската столица полското представителство се помещава в тристайно жилище под наем. Освен изброените петима души в следващите години съставът му ще се увеличи до ок. 12 души. В това число двама до трима писари или секретари и един-двама собствени стражари, плюс новите агенти (Lewak, 1935: 44). Оттук главният агент Михаил Чайковски започва да ръководи значителна мрежа в цяла Югоизточна Европа.

Един от най-важните фундаменти за съществуването на Източната агенция в Цариград е нейната отлична свързаност и комуникативност. Цялата кореспонденция на мрежата от агенти на Изток задължително преминава през ръцете на главния агент Чайковски, който препраща депешите в Париж, както и свежда инструкциите на Чарториски до всички останали негови подчинени. При възможност всеки нов агент трябва да премине и известно обучение в истанбулската централа при Чайка, преди да замине за назначението си. На самите агенти е забранено да водят лична кореспонденция по време на службата си от съображения за сигурност. Колкото до доставянето на самата преписка между Истанбул и Париж, най-често се използва френската дипломатическа поща и много рядко британската. Писмата от и до белградския агент пък се предават най-често чрез сръб-

ската дипломатическа поща, а понякога и през османската и френската. В други райони на Османската империя на помощ отново идва османската поща. Свързаността на полските агенти на терен в по-изолирани райони на Изток с цариградската централа се осъществява чрез християнски търговци, австрийски пътуващи агенти по Дунава или чрез близките консулства. Не на последно място, Чайковски понякога използва свои близки роднини или роднини и съмишленици на Чарториски, които доставят депешите (Skowronek, 1976: 68 – 69).

Много често най-важните детайли в депешите на Източната агенция се шифроват със специално измислен шифър за тази цел от букви и цифри. В парижката и истанбулската централа разполагали съответно и с ключа, който дешифрира скритата информация (Łatka, 1985: 126 – 128; 160 – 161). Не липсват и случаи, в които се използват и други произволни шифри в преписката, които понякога остават неразбираеми за адресата (Skowronek, 1976: 69). Показателно е, че руските дипломатически служби и Трето отделение на Личната канцелария на Негово императорско величество се сдобиват с всичката информация относно шифровъчния метод и ключовете на Източната агенция веднага след установяването на централата в османската столица. Детайлите, информацията, схемите, таблиците, разясненията и примерите за функционирането на шифъра, които попадат в Петербург, са впечатляващи в своите детайли. Тъй като всичко това е оформено прилежно на четлив полски език като наръчник, почти сигурно навежда на заключението, че руската тайна полиция се сдобива с него от самия „Отел Ламбер“.³¹⁾

Трябва да се отбележи, че самата Източна агенция има своите лимити в чисто физическото си съществуване – от финансирането до кадровия състав. В първите няколко години полското представителство в Цариград разполага с годишен бюджет около 14 – 16 хиляди франка. Финансирането на Агенцията се осъществява по няколко официални и неофициални канала от Франция и Великобритания. Съществуват данни, че по френска линия регулярно се получават дарения от католическите ордени и Конгрегацията за пропаганда на вярата. По британската линия е известно, че финансови средства към Агенцията пристигат чрез политиците Томас Уентуърт Боумонт (1792 – 1848) и лорд Дъдли Стюърт (1803 – 1854), както и чрез лондонската Литературна асоциация на приятелите на Полша с посредничеството на Вл. Замоиски. Финансите обаче не достигат за всичко и затова заплащането на полските агенти е малко. Това ги принуждава да живеят много скромно и често да взимат заеми, което силно подкопава имиджа и работата им (Skowronek, 1976: 70; Konarska, 1971: 119 – 130).

В последна сметка, с установяването на Източната агенция на „Отел Ламбер“ в Истанбул в края на 1841 г. се дава началото на най-голямата полити-

ческа активност на Изток за полската политическа емиграция. Макар и като неофициално представителство, изцяло под френско покровителство, Цариградската централа и нейният главен агент Михаил Чайковски ще окажат известно влияние върху Високата порта и подвластното християнско население в следващите години по редица важни въпроси.

БЕЛЕЖКИ

1. Йоахим Лелевел (1786 – 1861) – полски политически деец, историк и професор във Вилнюския университет. Избран за член на сейма в Конгресна Полша през 1828 г., а по време на Ноемврийското въстание става част от временното въстаническо правителство. Един от най-активните политически дейци сред Великата емиграция.
2. Тадеуш Кренповиецки (1798 – 1847) – полски политик, публицист и участник в Ноемврийското въстание. Заместник-председател и част от лявото крило на Патриотичното дружество. Съучредител на ПДД, което скоро напуска поради радикалните си възгледи.
3. Александър Пуласки (1800 – 1838) – полски политически деец, свещеник, публицист, деен участник в Патриотичното дружество и Ноемврийското въстание. Заради своята радикална и конспиративна дейност, свързана с карбонарите, е експулсиран от Франция през 1833 г.
4. Въпреки че консервативно-монархическата организация на княз А. Чарториски приема името „Отел Ламбер“ на едноименната сграда чак през 1843 г., когато я купуват и се настаняват в нея, оттук насетне за улеснение в текста условно ще се използва този термин за лагера и политиката на княза и преди тази дата. Европейската историческа наука също използва този термин, за да обозначава политиката на монархическото течение в периода 1833 – 1843 г.
5. Полско-литовската конституция от 3 май 1791 г. е първата конституция в Европа и втората в света след тази в САЩ (1787 г.). Нейната цел е да прекрати политическата криза в Жечпосполита, като страната се превърне в конституционна монархия и се ограничат огромното влияние и властта на дворяните и земевладелците.
6. Чарториски се проявява и като опитен теоретик в международната дипломация, когато през 1830 г. публикува анонимно своето съчинение, писано в периода 1824 – 1827 г.: Czartoryski, A. (1830). *Essai sur la diplomatie*. Manuscrit d'un Philhellène publié par M. Toulouzan. Paris – Marseille. Второто издание от 1864 г. вече носи неговото име като автор. За полски превод на същото вж. Czartoryski, A. (2011). *Rozważania o dyplomacji*. Kraków.
7. Юзеф Бем (1794 – 1850) – полски генерал и военен инженер. Участник във Френско-руската война от 1812 г., Ноемврийското въстание от 1830 – 1831 г. и Унгарската революция от 1848 – 1849 г. В 1850 г. приема исляма и постъпва на османска служба.

8. Хенрик Дембински (1791 – 1864) – полски генерал и инженер. Активен участник във Френско-руската война от 1812 г., Ноемврийското въстание от 1830 – 1831 г. и Унгарската революция от 1848 – 1849 г.
9. Голямо количество първична информация по въпроса за прехвърлянето на полски емигранти в Алжир се съхранява в Archives du ministère des Affaires étrangères (AMAE), Mémoires et documents, Pologne, Vol. 33 (1831 – 1839).
10. Изчерпателна информация за мисията на ген. Хшановски, богато подкрепена с полски и британски извори, може да се открие в дисертацията: Graniewski, H. (1968). The Mission of General Chrzanowski to Turkey (1836 – 1840) (ss. 115 – 264). In: Antemurale, Vol. XII. Roma.
11. Лондонски конвенции от 1840 и 1841 г. – международни договори, сключени между Русия, Франция, Великобритания, Австрия и Пруссия, уреждащи статута на Проливите, които слагат и край на втория османо-египетски конфликт, известен като Втора египетска криза. Според конвенциите Босфора и Дарданелите се закриват за военни кораби в мирно време, с което Руската империя се отказва от контрола си върху тях, придобит през 1833 г.
12. Ункяр-Искелесийски договор – мирен договор, подписан през юли 1833 г., който слага край на първия османо-египетски конфликт, известен като Първа египетска криза. Договорът се явява блестяща победа за руската дипломация, като потвърждава действието на Одринския мирен договор от 1829 г. В документа е добавена тайна клауза, която дава право на Руската империя по всяко време да поиска затваряне на Дарданелите за чужди военни кораби под какъвто и да е претекст.
13. Оригиналният ръкопис на известния роман се намира в архива на Ягелонската библиотека в Краков. Вж. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (BJ), Sygn. 2787.
14. (1898). Записки Михаила Чайковского (Мехмед Садык-паша). Русская старина, 93 (3), 657 – 673.
15. Специално отделение към личната канцелария на руския император, представляващо по своя характер висша тайна полиция, създадено през 1826 г. Трето отделение се образува от вливането на Специалната канцелария към Министерството на вътрешните работи, както и на новосформирания на 7 юли 1826 г. специален жандармерийски корпус към въоръжените сили на Руската империя. По този начин двете структури – висшата полиция и жандармерийските части в руската армия, се съединяват в една структура. Това прави Трето отделение могъща военноразузнавателна служба с de facto надминистерски статут, а пръв неин ръководител става ген. Ал. Бенкендорф (1782 – 1844).
16. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 109 (Третье отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии), оп. 15. 1-я экспедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1, л. 4; 9–11.
17. ГАРФ, ф. 109, оп. 15. 1-я экспедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1, л. 17.

18. ГАРФ, ф. 109, оп. 15. 1-я експедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1, л. 28 – 29.
19. ГАРФ, ф. 109, оп. 15. 1-я експедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1, л. 36 – 38.
20. ГАРФ, ф. 109, оп. 15. 1-я експедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1, л. 47 – 49.
21. Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф. 151 (Политический архив), оп. 482, арх. ед. 3267, л. 2.
22. ГАРФ, ф. 109, оп. 15. 1-я експедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1, л. 60–69.
23. (1898). Записки Михаила Чайковского (Мехмед Садык-паша). Русская старина, 94 (4), 189 – 190.
24. АВПРИ, ф. 151, оп. 482, арх. ед. 3267, л. 3.
25. В периода 1804 – 1806 г., като министър на външните работи на Русия, идейните възгледи на Чарториски не само подкрепят балканските народно-освободителни движения, но и включват силно застъпничество за дезинтеграцията на Османската империя и образуването на една голяма балканска федерация под протектората на Руската империя. По този начин князът тогава вижда начин за възстановяването на целостта на Полша.
26. (1898). Записки Михаила Чайковского (Мехмед Садык-паша). Русская старина, 94 (4) 183; 192.
27. (1898). Записки Михаила Чайковского (Мехмед Садык-паша). Русская старина, 94 (4), 190 – 191.
28. (1898). Записки Михаила Чайковского (Мехмед Садык-паша). Русская старина, 94 (4), 190 – 199.
29. Орден на лазаристите – католически орден, основан през XVII в. от французина свети Венсан де Пол (1581 – 1660), който пропагандира римокатолическата вяра в цял свят. Мисията на отците лазаристи в Османската империя е основана в края на XVIII в., но става особено активна през целия XIX век.
30. (1898). Записки Михаила Чайковского (Мехмед Садык-паша). Русская старина, 94 (5), 426.
31. ГАРФ, ф. 109, оп. 15. 1-я експедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1, л. 80а (Записка от 14 л.).

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ

Архив внешней политики Российской империи (Архив на външната политика на Руската империя, Москва): ф. 151 (Политический архив), оп. 482, арх. ед. 3267.

Государственный архив Российской Федерации (Държавен архив на Руската федерация, Москва): ф. 109 (Третье отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии), оп. 15. 1-я експедиция. 1840 г., арх. ед. 2, ч. 1.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (Архив на Ягелонска библиотека, Краков): Sygn. 2787.

ЛИТЕРАТУРА

- (1898). Записки Михаила Чайковского (Мехмед Садык-паша). *Русская старина*, 93 – 95 (3 – 5).
- Генчев, Н. (1979). *Франция в българското духовно възрождане*. София.
- Гросул, В. (1970) Польская политическая эмиграция на Балканах в 40-х – начале 50-х годов XIX в. (сс. 23 – 68) В: *Балканский исторический сборник* (2). Кишинёв.
- Дамянов, С. (1977). *Френската политика на Балканите 1828 – 1853*. София.
- Сковронек, Й. (1974). Михаил Чайковски и българското национално движение (1841 – 1845) (сс. 91 – 105). В: *Сборник в чест на академик Димитър Косев*. София.
- Bazyłow, L. (1982). *Historia dyplomacji polskiej, T. III (1795 – 1918)*. Warszawa.
- Benis, A. (1938). *Une mission militaire polonaise en Égypte, T. I – II*. Caire.
- Berry, R. (1974). *Czartoryski and the Balkan Policies of the Hotel Lambert 1832 – 1847*. Bloomington.
- Berry, R. (1985). Czartoryski's Hôtel Lambert and the Great Powers in the Balkans, 1832 – 1848. *The International History Review*, 7 (1), 45 – 67.
- Brzozowska, J. (1917). Z polityki wschodniej ks. Ad. Czartoryskiego. *Przegląd Powszechny*, 135 (1), 175 – 177.
- Czajkowski, M. (1839). *Kirdżali. Powieść naddunajska, T. I – II*. Paryż.
- Czajkowski, M. (1837). *Powieści kozackie*. Paryż.
- Czajkowski, M. (1838). *Wernyhora, wieszcz ukraiński: powieść historyczna z roku 1768, T. I – II*. Paryż.
- Czartoryski, A. (1830). *Essai sur la diplomatie. Manuscrit d'un Philhellène publié par M. Toulouzan*. Paris – Marseille.
- Czartoryski, A. (1887). *Mémoires du prince Adam Czartoryski et correspondance avec l'empereur Alexandre Ier, Vol. II*. Paris.
- Czartoryski, A. (2011). *Rozważania o dyplomacji*. Kraków.
- Durković-Jakšić, L. (1938). *Petar II Petrović – Njegoš, (1813 – 1851)*. Warszawa.
- Durković-Jakšić, L. (1957). *Srbijansko–crnogorska saradnja (1830 – 1851)*. Beograd.
- Falkowski, J. (1908). *Wspomnienia z roku 1848 i 1849, Część 2*, Warszawa.
- Frejlich, J. (1912). *Legion jenerala Józefa Bema w walce o sukcesję portugalską*. Warszawa.
- Goddeeris, I. (2013). *La Grande Émigration polonaise en Belgique (1831 – 1870). Élités et masses en exil à l'époque romantique*. Frankfurt am Main.

- Graniewski, H. (1968) The Mission of General Chrzanowski to Turkey (1836 – 1840) (ss. 115 – 264). In: *Antemurale, Vol. XII*. Roma.
- Hahn, H. (1973). Die Diplomatie des Hôtel Lambert 1831 – 1847. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Vol. 21*. Stuttgart.
- Hahn, H. (1992). Possibilities and Limitations of Foreign Policy in Exile: Adam Jerzy Czartoryski's Hotel Lambert in Western Europe, 1831 – 1840. In: Morison, J. (Ed.) *Eastern Europe and the West*. London.
- Handelsman, M. (1948). *Adam Czartoryski, T. II*. Warszawa.
- Handelsman, M. (1933). *Le prince Czartoryski et la Roumanie 1834 – 1850*. Warszawa.
- Kalembka, S. (1971). *Wielka Emigracja. Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831 – 1862*. Warszawa.
- Konarska, B. (1971). *W kręgu Hotelu Lambert. Władysław Zamoyski w latach 1832 – 1847*. Wrocław.
- Lewak, A. (1935). *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831 – 1878)*. Warszawa.
- Łątka, J. (1985). *Carogrodzki pojedynek*. Kraków.
- Marchlewicz, K. (2008). *Wielka Emigracja na Wyspach Brytyjskich (1831 – 1863)*. Poznań.
- Rawita-Gawroński, R. (1901). *Michał Czaykowski (Sadyk-Pasza) – jego życie, działalność wojskowa i literacka*. Petersburg.
- Skowronek, J. (1976). *Polityka Bałkańska Hotelu Lambert (1833 – 1856)*. Warszawa.
- Stasik, F. (1973). *Polska emigracja polityczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1831 – 1864*. Warszawa.
- Wróblewska, E. (1978). Emigranci polistopadowi w Hiszpanii (ss. 89 – 104). In: Kalembka, S. (Red.). *W rozprawie z dziejów XIX i XX wieku*. Toruń.
- Wszolek, J. (1970). *Prawica Wielkiej Emigracji wobec narodowego ruchu włoskiego (przed rewolucją 1848)*. Wrocław.

REFERENCES

- (1898) Zapiski Mihaila Chaykovskiego (Mehmed-Sadak pasha). *Russkaya starina*, 93 – 95 (3 – 5).
- Genchev, N. (1979). *Frantsiya v balgarskoto duhovno vazrazhdane*. Sofia.
- Grosul, V. (1970) Polskaya politicheskaya emigratsiya na Balkanah v 40-h – nachale 50-h godov XIX v. (pp. 23 – 68) In: *Balkanskiy istoricheskiy sbornik* (2). Kishinev.
- Damyantov, S. (1977). *Frenskata politika na Balkanite 1828 – 1853*. Sofia.
- Skowronek, J. (1974). Mihail Chaykovski i balgarskoto natsionalno dvizhenie (1841 – 1845) (pp. 91 – 105). In: *Sbornik w chest na akademik Dimitar Kosev*. Sofia.

- Bazyłow, L. (1982). *Historia dyplomacji polskiej, T. III (1795 – 1918)*. Warszawa.
- Benis, A. (1938). *Une mission militaire polonaise en Égypte, T. I – II*. Caire.
- Berry, R. (1974). *Czartoryski and the Balkan Policies of the Hotel Lambert 1832 – 1847*. Bloomington.
- Berry, R. (1985). Czartoryski's Hôtel Lambert and the Great Powers in the Balkans, 1832 – 1848. *The International History Review*, 7 (1), 45 – 67.
- Brzozowska, J. (1917). Z polityki wschodniej ks. Ad. Czartoryskiego. *Przegląd Powszechny*, 135 (1), 175 – 177.
- Czajkowski, M. (1839). *Kirdżali. Powieść naddunajska, T. I – II*. Paryż.
- Czajkowski, M. (1837). *Powieści kozackie*. Paryż.
- Czajkowski, M. (1838). *Wernyhora, wieszcz ukraiński: powieść historyczna z roku 1768, T. I – II*. Paryż.
- Czartoryski, A. (1830). *Essai sur la diplomatie. Manuscrit d'un Philhellène publié par M. Toulouzan*. Paris – Marseille.
- Czartoryski, A. (1887). *Mémoires du prince Adam Czartoryski et correspondance avec l'empereur Alexandre Ier, Vol. II*. Paris.
- Czartoryski, A. (2011). *Rozważania o dyplomacji*. Kraków.
- Durković-Jakšić, L. (1938). *Petar II Petrović – Njegoš, (1813 – 1851)*. Warszawa.
- Durković-Jakšić, L. (1957). *Srbijansko–crnogorska saradnja (1830–1851)*. Beograd.
- Falkowski, J. (1908). *Wspomnienia z roku 1848 i 1849, Część 2*, Warszawa.
- Frejlich, J. (1912). *Legion jenerala Józefa Bema w walce o sukcesję portugalską*. Warszawa.
- Goddeeris, I. (2013). *La Grande Émigration polonaise en Belgique (1831 – 1870). Élités et masses en exil à l'époque romantique*. Frankfurt am Main.
- Graniewski, H. (1968) The Mission of General Chrzanowski to Turkey (1836 – 1840) (ss. 115 – 264). In: *Antemurale, Vol. XII*. Roma.
- Hahn, H. (1973). Die Diplomatie des Hôtel Lambert 1831 – 1847. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Vol. 21*. Stuttgart.
- Hahn, H. (1992). Possibilities and Limitations of Foreign Policy in Exile: Adam Jerzy Czartoryski's Hotel Lambert in Western Europe, 1831 – 1840. In: Morison, J. (Ed.) *Eastern Europe and the West*. London.
- Handelsman, M. (1948). *Adam Czartoryski, T. II*. Warszawa.
- Handelsman, M. (1933). *Le prince Czartoryski et la Roumanie 1834 – 1850*. Warszawa.
- Kalembka, S. (1971). *Wielka Emigracja. Polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831 – 1862*. Warszawa.
- Konarska, B. (1971). *W kręgu Hotelu Lambert. Władysław Zamoyski w latach 1832 – 1847*. Wrocław.

- Lewak, A. (1935). *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831 – 1878)*. Warszawa.
- Łątka, J. (1985). *Carogrodzki pojedynek*. Kraków.
- Marchlewicz, K. (2008). *Wielka Emigracja na Wyspach Brytyjskich (1831 – 1863)*. Poznań.
- Rawita-Gawroński, R. (1901). *Michał Czajkowski (Sadyk-Pasza) – jego życie, działalność wojskowa i literacka*. Petersburg.
- Skowronek, J. (1976). *Polityka Balkańska Hotelu Lambert (1833 – 1856)*. Warszawa.
- Stasik, F. (1973). *Polska emigracja polityczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1831 – 1864*. Warszawa.
- Wróblewska, E. (1978). Emigranci polistopadowi w Hiszpanii (ss. 89 – 104). In: Kalemka, S. (Red.). *W rozprawie z dziejów XIX i XX wieku*. Toruń.
- Wszolek, J. (1970). *Prawica Wielkiej Emigracji wobec narodowego ruchu włoskiego (przed rewolucja 1848)*. Wrocław.

THE BALKAN POLICY OF HÔTEL LAMBERT AND THE ESTABLISHMENT OF THE EASTERN AGENCY IN ISTANBUL (1831 – 1842)

Abstract. The article dwells into the ideological development and evolution of the Balkan policies of Adam Czartoryski's Hôtel Lambert – one of the Polish political camps in exile, represented by the conservative-liberal and monarchic ideas. The geopolitical changes in Europe at the end of 1830's forced Czartoryski and his émigré camp in Paris to shift their political concepts. As a culmination of that new course, Hôtel Lambert established a permanent Eastern Agency in the Ottoman capital, which was headed by the Polish agent Michał Czajkowski. And it is no coincidence, since after the second Ottoman-Egyptian Crisis the East was no doubtfully established as a focal geopolitical point.

Keywords: Hôtel Lambert; Balkan Policy; Eastern Agency; French Policy; Ottoman Empire; Adam Czartoryski; Michał Czajkowski; Polish agents

✉ **Dr. Aleksandar Zlatanov**

<https://orcid.org/0000-0002-2634-2661>

Faculty of History

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: alzlatanov@abv.bg